

Estrangers, bàrbars, estranys... Els altres i nosaltres a Catalunya

Xavier Besalú*

Resum

La immigració a Catalunya ha estat una constant al llarg de la història i ha estat analitzada des d'òptiques i interessos diferents. La caracterització dels altres pobles com a endarrerits o subdesenvolupats s'ha anat configurant a Occident almenys des del Renaixement. Es podria dir que el racisme és a la base de la cultura occidental i això fa que les relacions amb els altres estiguin impregnades d'aquesta càrrega etnocèntrica i pejorativa. Per això és necessari revisar el cànon del currículum escolar i reconstruir-lo sobre unes noves bases.

Paraules clau

immigració, Catalunya, Occident, racisme, història

Recepció de l'original: 4 d'agost de 2008

Acceptació de l'article: 4 de novembre de 2008

La immigració a Catalunya: una constant històrica¹

La immigració no és cap novetat a Catalunya. De fet, ha estat l'eix principal de la dinàmica demogràfica del país com a mínim des de mitjan del segle XIX. És el que la demògrafa Anna Cabré ha anomenat «el sistema català de reproducció» i que explica de la manera següent:

Consisteix en el fet que, de manera sistemàtica, la constitució de cada nova generació de catalans és fruit tant de la reproducció biològica com de la incorporació substancial i permanent de persones nascudes fora, és a dir, d'immigrants. És un sistema que no es limita a rebre passivament la immigració, sinó que compta estructuralment amb la seva continuïtat i l'atreu activament quan convé. Els orígens dels migradors semblen ser menys rellevants que el moment de la seva arribada, que coincideix gairebé sempre amb la temporada alta de l'economia. (Cabré, 2007, p. 11-17)

Dit d'una altra manera, quan les migracions s'han aturat, això ha estat un mal senyal per al país. La immigració és, gairebé sempre, un indicador fiable de prosperitat econòmica i diu més de la societat que la rep que no pas de les que l'expel·leixen. En paraules del Cercle d'Economia:

La immigració és un factor de desenvolupament econòmic i de progrés social. El nostre benestar seria inferior a l'assolit sense l'aportació dels immigrants... Si no hi haguessin empresaris amb oportunitats de negoci disposats a contractar treballadors estrangers, no vindrien immigrants. (Cercle d'Economia, 2003)

Però resulta que els immigrants no són només treballadors (màquines que cal alimentar i tenir-ne cura per garantir la seva producció), sinó que són persones, amb

(*) Professor del Departament de Pedagogia de la Universitat de Girona. És membre de la Càtedra UNESCO de Desenvolupament Humà Sostenible de la Universitat de Girona i de l'associació GRAMC (Grups de Recerca i Actuació amb Minories Culturals i Treballadors Estrangers). Alguns dels seus darrers llibres són: *Pobresa, marginació i exclusió social a la Costa Brava* (2006), amb Jordi Feu; *Construint identitats: Espais i processos de socialització dels joves d'origen immigrant* (2004), amb T. Climent; *Alumnes d'origen africà a l'escola* (2003), amb J. Fullana i M. Vilà, i *Diversidad cultural y educación* (2002). Adreça electrònica: xavier.besalu@udg.edu

(1) Aquest article s'ha escrit a partir de la conferència del mateix títol impartida a Figueres el 8 de febrer de 2008, dins del XXV Cicle de Conferències Aula Oberta «El fenomen migratori a Occident. Cap a una nova societat?», organitzat per Atenea. Agrupació de Cultura del Casino Menestral de Figueres.

intel·ligència i sentiments, amb família i amics, amb necessitats econòmiques, socials, culturals, religioses, amb projectes de futur i amb memòria del passat, persones exactament igual que nosaltres, ni més ni menys. Altre cop en paraules del Cercle d'Economia:

Una política realista ha de plantejar-se tots els problemes que origina la pressió de la immigració sobre el sistema de benestar, especialment en àrees com la sanitat, l'ensenyament, l'habitatge i la seguretat ciutadana. S'ha d'evitar, calgui el que calgui, que en aquelles localitats on es concentra en major mesura la pressió immigratòria, es deteriori la qualitat de vida i dels serveis públics. Només evitant aquests efectes perversos serà possible mantenir una autèntica cohesió social. (Cercle d'Economia, 2003)

Si la immigració és una necessitat per a la supervivència i el progrés de Catalunya, què hi ha realment de nou en la immigració actual? Probablement només dues coses: la seva intensitat en un període realment breu de temps; i la seva internacionalització, el fet que vingui pràcticament tota de fora de les fronteres estatals (i, doncs, la problemàtica legal que s'origina, les diferències culturals més accentuades, sobretot en relació a la llengua, la religió i la vida quotidiana).

Unes poques dades per situar les coses en dades de 2007².

- A Catalunya, hi ha un 13,4% estrangers.
- A les comarques de Girona, el 18,2% són estrangers.

Dels 704.788 gironins:

- El 12,8% han nascut a la resta de províncies catalanes, sobretot a Barcelona.
- El 8,8%, a Andalusia, sobretot a Granada i Jaen.
- L'1,6%, a Extremadura.
- L'1,2%, a l'antiga Corona d'Aragó (Aragó, Balears, País Valencià).
- El 4,3%, a la resta d'Espanya.
- I, per tant, el 52,5% a la mateixa província de Girona.

Dels estrangers que viuen a les comarques de Girona (més de 120.000 persones):

- El 30% són de països de la Unió Europea: Romania, 7,0%; França, 5,5%; Alemanya, 3,5%; Regne Unit, 2,9%; Itàlia, 2,8%.
- El 5,9%, de països de la resta d'Europa, sobretot de Rússia (2,3%) i Ucraïna (1,8%).
- El 25,9%, de països del Magrib, gairebé tots del Marroc (25%).
- El 9,5%, de la resta de països africans, especialment de Gàmbia (5,5%) i Senegal (1,7%).
- El 23,3%, de països d'Amèrica Llatina: Argentina, 3,4%; Hondures, 3,2%; Bolívia, 3,0%; Colòmbia, 3,0%; Equador, 2,5%; Uruguai, 2%; Brasil, 1,8%.
- El 5,1%, de països asiàtics, de manera molt destacada d'Índia, 2,3%, i Xina, 1,9%.
- El 0,3% restant correspon a estrangers procedents d'Amèrica del Nord i d'Oceania.

(2) *Diari de Girona*, 12 de juny de 2007, padró a 1 de gener de 2007, p. 21-23.

Catalunya, poble decadent?

Aquesta història migratòria del nostre país la resseguirem breument amb dos catalans il·lustres: Josep Anton Vandellós i Paco Candel. L'un en dona una visió freda, distanciada, *científica*; l'altre es fa les mateixes preguntes, aportant noves evidències des de dins, i això la fa més amable però no pas menys *científica*.

Josep Anton Vandellós i Solà va néixer a Figueres el 1899 i va morir a Nova York el 1950. Fill d'un dels notaris de Figueres, va estudiar a l'institut de la ciutat. A Barcelona es llicencià en Dret i cursà també estudis d'Estadística i d'Economia. Fou cap del Servei d'Estadística de la Generalitat de Catalunya i professor de la Universitat Autònoma de Barcelona. El 1936 es traslladà a Veneçuela on treballà alguns anys per al seu govern. Els darrers anys de la seva vida els va passar als Estats Units. El 1935 va publicar dos llibres ben interessants: *Catalunya, poble decadent* i *La immigració a Catalunya*.

Els temps han canviat, però la preocupació que motivà la redacció de *Catalunya, poble decadent*, el temor als immigrants, l'amenaça a la identitat pròpia, continua ben vigent. El diagnòstic de Vandellós era contundent: la reproducció biològica era del tot insuficient per mantenir la població de Catalunya; la immigració forana era necessària, però advertia que, si no hi havia un canvi de tarannà, dia vindria que Catalunya seria plena de gent, però no de catalans.

Els seus plantejaments racistes, sota la capa de cientisme, eren els que imperaven en la ciència demogràfica del moment. Denunciava el perill de desnaturalització i d'aquí que el problema demogràfic esdevingués un problema polític, nacional.

Richard Korherr –citat per J. Nadal en el pròleg al llibre de Josep Anton Vandellós, *Catalunya, poble decadent*–, un demògraf alemany deixeble de Spengler (autor de *La decadència d'Occident*, obra de referència per a historiadors i demògrafs de l'època) escrivia els anys vint del segle passat:

La reducció contemporània del nombre de fills no és un fenomen característic dels individus en singular, sinó una pedra d'un sol edifici, el més terrible dels nombrosos símptomes de la decadència de la nostra cultura.

La decadència de la raça blanca, la pèrdua del seu instintiu orgull ètnic, l'embordiment intel·lectual, la vociferació sobre la pretesa igualtat de drets, la fi de l'instint vital dels nostres homes i la despoblació, ni que sigui lenta, que se'n segueix, el predomini absolut de l'element econòmic, que fa taula rasa de les diferències racials per valorar només la força de treball, han dut a una invasió pacífica d'Occident, fins ara incontaminat, per part de races estrangeres. Amb el temps, aquestes races més prolífiques superaran en nombre la raça blanca, defallent. La sang bona eliminarà la sang malalta. Les ètnies exòtiques acabaran essent per a nosaltres el mateix que els germanis i els siris han estat per a la Roma moribunda. La barreja significarà la mort de la raça blanca. (Korherr, citat per J. Nadal al pròleg de Vandellós, 1935, p. 10-11)

I Corrado Gini, demògraf italià, mestre de Vandellós, els anys trenta, escriurà una mena de rèplica per a italians a l'obra de Spengler, *Naixement, evolució i mort de les nacions*, sota la mirada complaent de Mussolini:

Suposem ara que una població, que es troba encara en el primer període [període de floriment³], entri en contacte amb una població que es troba ja en el segon [estacionament]. En la primera, els elements més prolífics i més pobres provaran de millorar llur sort emigrant i oferiran llurs serveis a la població més vella i rica a la que calen forces de treball. D'aquesta manera les poblacions més joves i prolífiques, de vegades amb l'ajut de les mateixes poblacions menys prolífiques i més velles entre les que s'infiltra, envaeixen llurs capes inferiors. Si no s'hi oposen obstacles artificials aniran pujant gra-

(3) Anteriorment Gini ha explicat que les poblacions passen històricament per tres períodes: floriment, estacionament i senectut.

dualment en la jerarquia social i, tard o d'hora, s'apoderaran, més o menys lentament però de manera inevitable, de les classes menys baixes i després, poc a poc, de les classes mitjanes i de les elevades, acabant de tal forma per substituir la primitiva gent en tot l'organisme social.

La història continuarà veient en els mateixos llocs, sota els mateixos noms, una mateixa individualitat geogràfica; però aquesta, en realitat, haurà anat canviant des del punt de vista racial. Sense que ho sembli, l'antiga nació és morta i una altra li ha pres el lloc. (Vandellós, 1935, p. 101-102)

Aquests eren els comptes de Vandellós:

Si fem un càlcul aproximat de la població de Catalunya (2,7 milions el 1930; un 11,8% de la població espanyola; dels quals un 7,1% eren d'origen valencià, un 4,2% aragonès i un 2,5% andalusí), l'any 2000, si prescindim dels moviments migratoris, Catalunya tindria 3,7 milions d'habitants i la resta d'Espanya uns 48 milions. El nostre poble representaria un 7,1% del total. Per mantenir la mateixa proporció de 1930, la població hauria de ser de 6,5 milions, cosa que vol dir que hauríem de refiar-nos d'un contingent migratori de 2,8 milions. Resultaria que acabaríem el segle amb més forasters i descendents de forasters que no pas catalans.

La decadència demogràfica de Catalunya s'ha de deixar sentir forçosament no tan sols en l'aspecte físic, sinó també en les activitats que fins ara li havien donat caràcter peculiar (esperit d'empresa, amor al treball, honestetat, serietat, seny). Per redreçar-la no n'hi hauria prou amb mesures de caire econòmic i material. També han de ser de caràcter moral. (Vandellós, 1935, p. 57, p. 98-99)

No errava pas massa Vandellós en els seus càlculs. Si de cas es quedava curt: a finals dels anys 50, la majoria de la població catalana era nascuda, ella o els seus pares, fora de Catalunya. I és aquesta població la que s'identifica actualment com a catalana. Amb tota probabilitat Vandellós, que era un home rigorós i intel·ligent, si hagués viscut més anys, ja no pensaria que la catalanitat es transmet via sanguínia i faria un altre tipus de plantejaments. Catalunya ara té més de 7 milions d'habitants, però sense la immigració amb prou feines arribaria als 2,5 milions, segons que han calculat demògrafs solvents.

Catalunya va rebre 710.000 immigrants entre 1940 i 1960, i 740.000 més entre 1960 i 1979. És en aquest context que Paco Candel va parlar dels «altres catalans».

Catalans, altres catalans, nouvinguts...

Francesc Candel i Tortajada va néixer a Casas Altas, al Rincón de Ademuz, província de València, el 1925, i va morir a Barcelona el desembre de 2007. El mateix explica que el seu pare no parava d'escriure als seus germans, que treballaven a la pedrera del Morrot, a Barcelona, perquè li busquessin feina a Catalunya. Un dia l'encarregat li va dir a l'oncle Esteban que ja podia avisar el seu germà que hi havia una plaça. I així fou com el pare de Candel va arribar a Barcelona el 1926, es comprà una barraca a Montjuïc i, al cap de pocs mesos, ja va poder portar dona i fills.

El 2001 Francesc Candel, amb l'historiador J.M. Cuenca, va publicar un llibre titulat *Els altres catalans del segle XXI*, on escrivia:

Cap a mitjan de la dècada dels anys 70, molts pensaven que a Catalunya la immigració era un assumpte resolt, conclos, des d'un punt de vista demogràfic... El cas és que, just en aquell moment, un nou fenomen migratori s'encetava molt gradualment a casa nostra... Serà possible arribar, amb els que nosaltres hem anomenat aquí els altres catalans del segle XXI, amb aquestes persones d'origens i costums tan diferents i llunyans dels nostres, a resultats si més no similars als assolits amb els altres catalans del segle XX? (Candel i Cuenca, 2001, p. 16, 17 i 25)

Candel va donar aquest nom dels «altres catalans» a aquells immigrants, majoritàriament andalusos, que s'havien anat establint a Catalunya després de la Guerra Civil en un article de 1958. Després el va recuperar per al seu llibre més emblemàtic, publicat per Edicions 62 (1964).

Rellegir avui les pàgines, una mica esgrogueïdes, de *Els altres catalans* és un exercici que atorga un nou relleu a l'actualitat de les seves intuïcions, la justícia de les seves interpretacions, i al rigor de les seves previsions:

Jo em pregunto: els pobles, ¿qui els constitueix: els homes o la terra? La terra: l'home s'aclimata; la terra és impertorbable. L'home estima la terra on viu.

No sé quin tant per cent d'habitants autòctons necessita una ciutat per a mantenir la seva idiosincràsia i no caure en el cosmopolitisme. Als suburbis de Barcelona, quants catalans hi ha? Els primers habitants d'aquests paratges van arribar amb la Dictadura de Primo de Rivera. Un contingent immens vingué després. Van tenir fills i aquests fills també en van tenir: nêts catalans, qui en dubta? Els de la segona incursió també van tenir fills i formen generació amb els nêts dels primers. Aquests són i seran els altres catalans. Purs, ja? No, és clar. I els que vindran? La puresa de la raça és una falòrnia.

Aquests nous catalans se senten conquistats per Catalunya; no del tot, però sí en bastants aspectes; els principals, potser. No coneixen Catalunya (tradicció, història, art, literatura, folklore...); tampoc no coneixen la regió d'on procedeixen. Aquests fills de no-catalans han arrelat en aquesta terra. Hi arrelaran per sempre. N'absorbeixen la saba i hi deixaran la llavor. L'han d'estimar per força.

Totes les profecies de J.A. Vandellós segons les quals, si continuava la situació com als anys 30, al 1965 ens trobariem amb una població no catalana que representaria almenys la meitat de Catalunya, s'han acomplert de sobres. El que no s'ha acomplert és que hagi resultat una altra Catalunya pel fet que els fills dels immigrants s'hagin fet catalans.

Ja sabem que hi ha moltes persones del país que admeten i miren amb bons ulls aquest immigrant pobre. Però hi ha altres catalans (uns per ignorància supina, altres per una estranya temença supersticiosa, altres per veritable irresponsabilitat i altres per autèntica discriminació racial) que no són pas així.

Hi ha qui anomena xarnego a tot aquell que viu a Catalunya sense ésser català. D'altres diuen que xarnego és el fill d'immigrant nascut aquí. Al diccionari hi trobem que xarnego és mestís de català i francesa... Hi ha catalans a qui molesta la paraula xarnego. També molesta als immigrants. I molt! Encara que de vegades somriuguin perquè els hi ho diuen en broma.

S'integra o no s'integra a Catalunya el contingent immigrant? Cal tenir en compte moltes coses quan es parla d'integració. Una, els valors humans dels qui vénen. No es pot partir de la base que tot el que porten i el que han abandonat és negatiu i tot el que troben aquí positiu. Jo recomanaria, a part de generositat, tacte.

A desgrat de tots els corrents migratoris, sempre hi ha hagut al país un fons de catalanitat, que ha romàs inalterable. Davant aquest fons, per tant, sucumbiran tots els immigrants. A més, el foraster necessita trobar a on va un poble fet, i que aquest poble no es desfaci. A ells, que vénen de terres on estaven a zero, no els convé de trobar unes altres terres iguals, mortes i sense esperança. Només desitgen una cosa: que la terra on van els sigui favorable i que els seus fills agafin i admetin tot el que hi trobin de bo.

D'aquesta terra forta, noble i renovadora que és Catalunya dimana una saba tremenda de llibertat i, alhora, una formidable atracció. Aquests altres catalans es veuran cridats a una curiosa tasca: la revaloració de la novíssima Catalunya. I Catalunya s'haurà salvat un cop més. (Candel, 1964, p. 15-20; 161; 176-181; 320-326; 364).

Un president de la Generalitat, José Montilla, nascut a Iznájar (Còrdova), i el darrer premi de literatura catalana Ramon Llull, atorgat a Najat El Hachmi (*L'últim patriarca*, 2008), nascuda a Nador (Marroc), il·lustren de manera esplendorosa aquesta capacitat d'atracció de Catalunya i la força renovadora d'aquests nous catalans de què parlava Candel.

Al costat d'això, declaracions com les de Marta Ferrusola («els immigrants que arriben ara tenen una cultura i una religió diferent... que la practiquin, però que no ens la imposin a nosaltres [...] Potser d'aquí 10 anys les esglésies romàniques ja no servirán, només les mesquites»), i d'Heribert Barrera («Catalunya desapareixerà si continuen els corrents migratoris actuals i si als immigrants no se'ls posen condicions»), de 2001, adquireixen el seu vertader sentit, laments per un passat irreal i mític, temors que la realitat de cada dia s'encarrega de desmentir.

Al fil d'aquesta mena de declaracions, un parell de coses en relació a la religió. La primera, també dels immigrants andalusos es deia que la seva cultura i fins i tot la seva manera d'expressar la religió eren poc compatibles amb la manera de fer dels

catalans. La segona, Espanya és un país no confessional, que respecta la llibertat religiosa; costa comprendre que es consideri l'islam una amenaça per al catolicisme: que fan proselitisme entre els catòlics, els musulmans? Que fan documents incendiaris i partidistes com els de la Conferència Episcopal Espanyola? Que potser reben diners dels impostos que paguen tots els ciutadans espanyols (espanyols i estrangers) i controlen una quarta part de les escoles del país?

I pel que fa a la identitat, quins són els aspectes concrets que estan amenaçats? Què significa que rebutgen el nostre sistema de vida? En societats complexes, pluralistes i lliures com la nostra es donen moltes menes de comportaments. Com vestim, per exemple, els catalans? Com ens dóna la gana, podríem respondre; exactament igual que els immigrants! La macdonalització és també una amenaça per a la nostra identitat? I Internet? I l'anglès?

Un història incompleta i esbiaixada

Fa uns anys, l'Estat grec va endegar una campanya turística amb el lema següent, *Grècia: aquí va començar tot*, una bona síntesi tanmateix de l'imaginari occidental. Un altre anunci deia: *Grècia, bressol de la democràcia*, obviant que la democràcia atenesa donava per bona l'esclavitud i exclouia les dones i els metecs. Afirmar que la història va començar a Grècia és una falsedat, ja que la història es desenvolupa a molts indrets, a tot arreu on hi havia humans: a la Xina, a l'Índia, a Mesopotàmia, a Àfrica, a Amèrica, a Austràlia... Prepotència, supèrbia i exclusió, tres constants de l'imaginari occidental.

Després dels atemptats de l'11 de setembre de 2001 a Nova York, alguns líders occidentals van proclamar que es tractava d'una declaració de guerra contra tot el món civilitzat (Osborne, 2007). Compte: una cosa és la civilització occidental i una altra el món civilitzat, els mons civilitzats.

En l'època clàssica, els grecs van començar a considerar-se diferents i millors que els altres pobles. Heròdot parlava dels bàrbars per referir-se als qui no eren grecs. Però cent anys després, en temps d'Aristòtil, bàrbar era ja sinònim de no civilitzat, d'inferior. El Renaixement va reactivar la idea que hi havia una civilització europea, la civilització, que, passant pel cristianisme, arribava a Grècia i Roma, on «tot havia començat». Amb la Il·lustració, el món civilitzat s'assignava la missió de convertir i civilitzar la resta de la humanitat: la colonització quedava plenament justificada amb el pretext de l'evangelització i de la superioritat intel·lectual i moral d'Occident. La frontera entre civilització i barbàrie va ser traçada: la primera era blanca i cristiana.

La caracterització dels altres pobles com a endarrerits o subdesenvolupats ha estat una constant a Occident des del Renaixement. Ben assentada la idea de la progressió lineal de la història, les societats només podrien posicionar-se en algun punt de l'eix que va de la Prehistòria a Silicon Valley, passant per Grècia i Roma, pel Renaixement i la Il·lustració. Tots els altres s'haurien d'ajustar a aquest model acabat de civilització.

L'holocaust és potser l'episodi més execrable de la història de la humanitat. El fet que se situés a Europa el feia únic, però és evident que no va sortir del no res. Durant segles, els cristians de pell blanca s'havien considerat superiors a les altres *races* i s'havien cregut autoritzats a destruir els altres en nom de la civilització. L'esclavitud, la colonització, la segregació legal i l'extermini se sustentaven en la presumpció de la superioritat racial envers els altres. A començament del segle xx, les ciències abonaven la tesi que *els altres* eren biològicament inferiors i representaven una amenaça

per a la salut de la civilització europea. L'holocaust hauria estat només la culminació d'aquesta història, això sí, en el centre geogràfic de *la civilització*.

Samuel Huntington (2004), a mitjan dels 90, es va fer famós per la seva tesi sobre el xoc de civilitzacions: la font fonamental dels conflictes avui, deia, ja no serà de caire ideològic o econòmic, com en el passat, sinó cultural, de civilització. Dividia el món en set o vuit civilitzacions: l'occidental, la confuciana, la japonesa, la islàmica, la hindú, l'eslavo-ortodoxa, la llatinoamericana i, possiblement, l'africana.

Definia una civilització com el nivell més ampli d'identificació de les persones i estaria composta per diversos elements objectius comuns: llengua, història, costums, institucions... i sobretot religió. Les diferències entre les diverses civilitzacions serien ben reals i fonamentals.

La no nata Constitució europea parlava d'uns suposats valors europeus (drets humans, llibertat, democràcia, estat de dret...), que més aviat semblarien valors universals. Hi ha realment una identitat europea? (Nagel, 2003).

Per a Hitler, que tenia una retòrica europeïsta (alguns grups nazis també invoquen Europa), Europa era un concepte basat en la sang comuna. Altres invoquen el cristianisme com a símbol cultural d'Europa, però sembla poc convincent basar la identitat europea en una religió d'origen asiàtic, que no ha estat mai limitada a aquest continent. Quedaria la història, però totes les suposades tradicions europees tenen el seu costat fosc i es difícil trobar una figura històrica acceptada per tots: ni tan sols Carlemany que, en nom de la cristiandat, va massacrar els saxons.

Tot i això, encara el 2006 es va fer públic un manifest anomenat *Per Occident, força de civilització*⁴, signat per molts intel·lectuals cristians, alguns d'ells propers al papa Benet XVI, on es lamentaven de la crisi d'Occident, que atribuïen al laïcisme i al relativisme. I proposaven el caràcter universal de la civilització occidental; un europeïisme basat en les arrels judeocristianes; la primacia de la persona i dels cossos intermedis (família, associacions) per damunt del poder polític; el valor de la família, societat natural fonamentada en el matrimoni; el dret a la vida, des de la concepció fins a la mort natural; la llibertat d'educació, equiparant l'escola privada a la pública; i la integració dels immigrants sobre la base dels principis constitucionals.

D'una manera més descordada és el mateix missatge de J. Herrera, de la FAES, la fundació pròxima al Partit Popular:

Occidente es responsable de los principales avances alcanzados por la humanidad, y constituye la esencia de nuestro sistema de valores. La concepción de la persona como ser libre y responsable, el valor del esfuerzo individual y del capital intelectual, la vertebración de nuestra sociedad, la fortaleza de las instituciones democráticas o el equilibrio entre libertad y seguridad, tienen origen en episodios capitales de nuestra historia como nuestras raíces greco-romanas, la herencia judeocristiana o la Ilustración. Los avances científicos y tecnológicos, el modelo de familia, nuestro sentido de lo trascendente y hasta la arquitectura de nuestras ciudades nos remiten cada día a esos valores esenciales. Los atentados del 11-S fueron el macabro anuncio de que ese ejército de enemigos de la sociedad abierta estaba listo y dispuesto para atacar de nuevo. Los enemigos de la libertad se presentan bajo apariencias diversas. El relativismo, el multiculturalismo (que trata de minar la confianza que Occidente ha demostrado tener en su propia superioridad moral), el apaciguamiento, el populismo revolucionario y el integrismo radical son algunas de sus diversas expresiones. (Herrera, 2007, p. 36)

Aquest origen mític d'Occident és obra dels humanistes del Renaixement. Després d'inventar una història que exclou Orient, redueix el territori del gènere humà a les seves pròpies fronteres. Tots els altres pobles en queden fora, en tot o en part.

(4) Disponible a <http://www.perloccidente.it> [accés: 25.2.2008].

Aquí s'elabora l'instrument ideològic bàsic de la dominació: la deshumanització de l'altre, la supremacia de l'home blanc i cristià, pedra angular de la civilització europea. Proclamat portador de la voluntat divina, l'home blanc i cristià va exterminar milions d'indis a Amèrica i va arrancar no se sap quants milions de negres d'Àfrica. Des del Renaixement, el racisme impera al món: en el món colonitzat, desqualifica les majories; en el món que colonitza, margina les minories.

La Il·lustració és el segon moment fundador de la cultura de la supremacia occidental (Bessis, 2002). Mentre s'afirma que tots els homes són lliures i iguals en virtut del dret natural, aquest principi no es respecta quan es materialitza. Aquesta paradoxa es manifesta ben a les clares a les colònies britàniques del nord d'Amèrica: la democràcia americana es va construir sobre l'esclavitud d'una població deportada i sobre l'eliminació de tot un poble, sense cap remordiment per traïr els ideals il·lustrats. L'home universal de la Il·lustració no era ni dona, ni indi, ni negre: era només un artefacte jurídic sense cap efecte pràctic.

Durant el segle XIX es va intentar donar consistència científica a la cultura de la supremacia occidental. Amb l'antropologia occidental va néixer el racisme modern: els caucàsics o aris, racialment i culturalment superiors, passaren a ser, des d'aleshores, el vèrtex superior d'una humanitat jerarquitzada en diversos grups en funció de la seva proximitat a la raça superior. La historiografia hi va ajudar, en excloure Àfrica de la història. Esquerres i dretes van compartir fins a principis del segle XX la idea que l'espècie humana s'ordenava en una escala en la que els europeus ocupaven el punt més alt. Per als primers, les races primitives podrien arribar a formar part de la humanitat civilitzada, després d'un temps llarg de colonització occidental; per als segons, l'esclatxa era massa profunda per poder ser reparada.

Es va educar l'opinió pública perquè participés dels punts de vista racistes, a través, per exemple, d'exposicions, vertaders zoos humans, per tal de glorificar la missió civilitzadora de les metròpolis i mostrar la salvatgia dels indígenes. A Espanya (Moyano, 2007) es van exhibir filipins a Madrid el 1887; aixanti, a Barcelona el 1897, i guineans, a Sevilla a l'exposició de 1929. El 1906, al zoo de Nova York, un ximpanzé compartia gàbia amb un pigmeu. Per no parlar del negre de Banyoles. També hi van contribuir la literatura infantil i juvenil (des de Jules Verne a Hergé), la literatura per a adults, el cinema i la música. Moltes òperes del XVIII i XIX (Mozart, Verdi, Puccini...) tenen arguments que es burlen de l'estupidesa de les cultures no europees, tot emfasitzant la seva crueltat i els seus enganys o el seu exotisme eròtic i llibertí.

L'holocaust ha de ser analitzat en el seu context històric: el pas dels progrms al genocidi es va donar quan es van trobar la tradició antisemita, profundament arrelada a Europa (no pas més a Alemanya que a França, Rússia o Espanya), i la tradició genocida experimentada durant la llarga expansió d'Europa cap Amèrica, Austràlia, Àfrica i Àsia. Segons la doctrina de l'espai vital, els jueus eren un poble sense terra, igual que les tribus de l'interior d'Àfrica. Pertanyien a una *raça* encara més inferior que els russos i els polonesos, una *raça* que no podia exigir el dret a la vida. Era senzillament natural que aquest tipus de *races* fossin exterminades si representaven un destorb. Era el que havien fet els occidentals a Amèrica i Àfrica. Els van apilonar en reserves, en guetos, exactament igual que als hereros i als bosquimans. En les reserves morien, quan es tallava l'abastament d'aliments. Era una norma lamentable que els pobles inferiors morissin en entrar en contacte amb pobles superiors. I si no morien a la velocitat desitjada, era quasi un acte de misericòrdia abreuja el seu sofriment: de tota manera estaven condemnats a morir...

Després de la Segona Guerra Mundial la teoria de la superioritat genètica ja no es va poder sostenir i assistim a una reformulació de la cultura de la supremacia en

termes més acceptables per a una societat que se segueix considerant superior. La jerarquització dels pobles en funció de la seva proximitat a la civilització es manté amb força, si bé ja no es basa en els trets físics, sinó en la superioritat tècnica, científica, econòmica i cultural. És el nou racisme.

La reconstrucció del discurs de la supremacia occidental pren varies formes. Als Estats Units, el 1994 es publica un llibre, *The Bell Curve*, que justifica la marginació de la població afroamericana assegurant que té una menor capacitat intel·lectual. Mentrestant, els europeus s'afanyen a rehabilitar l'aventura colonial que, tot i els errors comesos, presentaria un balanç global positiu i conclouria que, comptat i debatut, les metròpolis encara hi haurien perdut calés.

En conclusió, el racisme, la justificació de la desigualtat per raons ètniques, culturals o *racials*, està a la base de la cultura occidental, impregna la nostra visió de les coses, de les persones i de l'univers, i condiciona els nostres comportaments i actituds. Durant segles, els no europeus han estat inferioritzats, explotats i sotmesos. Se'ls ha tractat de bàrbars, salvatges, infidels, monstres o esclaus. Per a l'actual percepció europea, foren claus els segles d'ocupació àrab de la península ibèrica, que fou llegida interessadament com una amenaça estranya, estrangera, contra Europa, contra el món cristià, contra la civilització. És per aquest motiu que cal una història, una cultura, construïda sobre unes altres bases, més universals, més representatives, més científiques, més humils i més justes.

Una mirada etnocèntrica, orgullosa i despectiva

A principis del segle xx, Scheurmann, novel·lista alemany, va publicar els discursos de Tuiavii, un cabdill samoà, que suposadament viatjà a Europa i descobrí un món incompreensible i molt diferent del seu. Amb els seus discursos, Tuiavii pretenia dues coses: explicar als seus conciutadans allò que havia vist (ho havia de fer amb comparacions i metàfores, ja que moltes de les coses que volia explicar no tenien un referent material, ni la paraula adequada en la seva llengua) i advertir-los dels perills de deixar-se arrossegat per les suposades comoditats occidentals, dels *papalagi*. És un relat singular, simpàtic i profund, on s'invertien els papers de l'antropologia: ara els estudiats eren els homes blancs europeus i l'antropòleg, que analitza i interpreta amb ull clínic el que veu, és un home d'una cultura no occidental.

És oportú i digestiu fer-ne un petit tast, abans de procedir a l'inrevés, a analitzar com els occidentals hem percebut i descrit *els altres*, concretament els africans, els del nord i els del centre i el sud.

Així parla Tuiavii del vestit i de la roba:

Un blanc em digué: "El cos i tots els seus membres són carn; és a partir del coll on comença de debò la persona." Els blancs només deixen al descobert el cap, i a voltes les mans. Aquells que mostren una mica més de la seva carn no aconsegueixen una adequada imatge moral.

La carn és pecat. Això és el que els papalagi diuen, perquè per a ells només l'esperit compta. Això és el que la sagrada moral dels blancs diu.

Aquesta és la raó per la qual el cos dels papalagi va tot cobert de tapaculs, estores i pallofes d'animals, tan hermèticament ajustats que ni tan sols l'ull humà ni els raigs de sol són capaços de penetrar-los, tan estrets que el seu cos es torna d'un blanc esmortit i sembla cansat com una flor que creix al bosc sota arbres feixucs.

Que es consideri la carn com un pecat, podeu imaginar una bogeria més gran? Si haguéssim de creure l'home blanc, hauríem de compartir el seu desig que la nostra carn es convertís en lava congelada, sense l'escalfor benefactora que brolla de l'interior. L'home blanc, que ha de cobrir-se tant per amagar la seva vergonya, és boig, cec, i no sent els veritables plaers de la vida. (Scheurmann, 1988, p. 9-12)

Dels diners:

Diner és el seu únic amor, els diners són el seu Déu.

A la terra dels blancs resulta que és impossible estar sense diners, ni tan sols per una estona, entre l'alba i la posta, sense diners! No podries saciar la teva fam, la teva set. Has de pagar, que significa donar diners, pel terra on poses els peus, pel punt on vols aixecar la teva cabana, per l'estora per a la nit, per la llum que brilla dins la teva cabana. Quan vols caçar un pardal, o vols anar a un lloc on la gent es diverteix, i si vols demanar consell al teu germà, has de pagar per tot.

He pogut descobrir una única cosa per la qual no es demanen diners i de la qual tot el món en pot prendre tant com vulgui: l'aire per respirar. Però sospito que això ha fugit de la seva atenció, i no dubto de dir que, si les meves paraules poguessin ser escoltades a Europa, immediatament demanarien metall i paper feixuc per a això també.

D'acord amb les normes dels papalagi tots nosaltres som pobres, som dissortats captaires. I encara, quan miro els vostres ulls i els comparo amb els dels rics d'allà, trobo els seus cansats, somorts i ensoports, mentre que els vostres brillen com la gran llum, emetent raigs de felicitat, força, vida i salut. He vist ulls com els vostres, només en els nens dels papalagi, perquè encara no coneixen els diners. Els diners tot ho fan dolent, i a tothom fan dolent. Estimem les nostres formes nobles i rebutgem l'home que demana un present a canvi de la seva hospitalitat o per cada fruit que dóna. Però sobretot guardem-nos del perill dels diners. (Scheurmann, 1988, p. 17-20)

O del temps:

Els papalagi mai no estan satisfets amb el seu temps.

A Europa hi ha vertaderament poca gent que tingui temps. Potser que ningú. Aquesta és la raó que la gent corri per la vida com una pedra llançada.

Amb tota la seva força i les seves idees, els papalagi pretenen eixamplar el temps tant com poden. Posen rodes de ferro sota els seus peus i donen ales a les seves paraules, només per guanyar temps.

Crec que el temps els llisca de les mans com una serp esmunyint-se d'una mà humida, només perquè sempre tracten d'aferrar-s'hi. No deixarà malbaratar el temps jaient al sol. Però el temps és tranquil·litat, estimar, descansar i jeure impassible a una estora. Els papalagi no han entès el temps, i així l'han matat amb les seves bestieses.

Nosaltres mai no ens hem lamentat sobre el temps, l'hem estimat de la forma que era, mai no l'hem perseguit ni tallat en llesques. Mai no ens dóna preocupació o maldecaps. Nosaltres tenim temps en abundància, sempre estem satisfets amb el temps que tenim, no demanem més temps del que hi ha, sempre tenim temps suficient. (Scheurmann, 1988, p. 25-28)

Per a tots nosaltres hi ha com a mínim dues Àfriques: la dels relats dels exploradors, la de les aventures per la selva, la dels animals en llibertat, la de la naturalesa exuberant; i la que viuen els seus habitants, que a vegades s'escola en diaris i televisions, incomprensible, llunyana, talment com l'Anglaterra que va descobrir Tuiavi de Samoa. Aquí parlarem sobretot de la primera, d'aquesta Àfrica mítica que hem construït a la nostra mida.

La idea d'Àfrica que es forma a Occident, ben bé fins després de la Segona Guerra Mundial és la que l'Àfrica és un ésser pròxim a la bèstia, simiesc, una criatura turmentada per la disbauxa sexual, incapaç de qualsevol regeneració espiritual, un minusvàlid cultural. Per a Engels, l'Intel·lectual que amb Karl Marx va escriure el *Manifest Comunista*, els africans quedaven fora de la història de la humanitat, igualment que hi queden els gossos, perquè uns i altres serien d'una naturalesa diferent de la nostra.

La ideologia colonial, que justifica l'espoliació, pivota sobre dues premisses (Gili, 2005): els negres tenen costums salvatges i degradats (que es concreten sobretot en les pràctiques antropofàgiques); la civilització europea els redimirà d'aquest estat, encara que aquesta redempció, és clar, a vegades pot ser dolorosa. Per això, allò que compta és la gesta dels exploradors, que van iniciar la salvació del continent, malgrat l'oposició dels seus estadants, inferiors, ignorants, salvatges, sense història, ni cultura que pagui la pena ressenyar. La gesta és encara més espectacular si es té cura de pintar adequadament el marc: una selva, farcida de feres salvatges, que ataquen despietadament els viatgers, exposats a la fam i a la set. Però l'europeu té la missió de dominar la natura i els homes, d'ordenar el caos anterior a la seva presència. És aquesta la visió d'Àfrica que ens ha arribat.

L'explorador és el portador de la Llum. La imatge que se'ns presenta és la d'homes amb un valor admirable, la de l'heroi clàssic, el cavaller medieval, el sant, capaç de dur a terme autèntiques epopeies, enfrontat a mil perills. La pàtria era l'ídol sagrat de Livingstone o Stanley; la ciència era l'altre gran argument i, en nom de l'una i de l'altra, es cometeren tota mena de proeses i de crims.

L'explorador literari és un cúmul de tòpics. Per començar, és viril fins al cansament; la violència és el seu llenguatge predilecte per comunicar-se amb els altres; entrar als poblats disparant les armes, colpejar els africans, burlar-se dels seus costums, desafiar els seus tabús, no demostrar mai por. Actuar com un cavaller que defensa els febles i els infants, alhora que no perdona les injustícies, és un altre dels tòpics que configuren l'explorador. I mantenir el que considerava que era la seva dignitat: l'allunyament de les passions i el reconeixement de la seva superioritat. Els seus relats són plens de recriminacions a la nuesa i la luxúria dels negres.

Una figura tal necessitava un africà dominat per les passions més baixes, per la violència més irracional i pels delers més lúbrics. És per això que insultar, menysprear, denigrar, explotar, colpejar, violar, torturar i matar aquella mena d'animals, era tingut per la cosa més natural del món. A l'Àfrica, l'explorador podia jugar a ser Déu, lluny de les lleis i les normes socials. Potser per això va fracassar la civilització a Àfrica: allí l'heroi mostrà el seu autèntic i sinistre rostre, el d'una civilització corcada i genocida.

Els viatgers portuguesos, els exploradors victorians i després els novel·listes com Salgari, Haggard o Verne, descriuen l'Àfrica que poden i els interessa veure. Aquesta mirada els serveix de mirall: en descriure les societats africanes com a inferiors i salvatges, consoliden el mite d'una Europa superior, civilitzada i amb la missió sagrada de salvar els pobres negres de la seva pròpia degeneració innata, fora de la història i de la cultura humanes. La ciència posarà les bases teòriques d'aquesta mirada inventada, però seran la literatura i, més endavant, el cinema, les armes principals per expandir el mite, per difondre tots els estereotips sobre Àfrica i els africans, unes imatges que s'assumeixen com a certes i que justifiquen sense discussió la intervenció colonial.

Jules Verne, a la novel·la *Cinc setmanes en globus*, escriu el paràgraf següent:

El cap d'un d'aquells bàndols salvatges es distingia per una talla atlètica, unida a una força hercúlia. Amb una mà enfonsava la seva llança en les files compactes dels seus enemics i, amb l'altra, feia grans bretxes a cops de destrat. En un moment, va llançar lluny d'ell la seva atzagaia vermella de sang, va precipitar-se sobre un ferit i li va tallar un braç d'un sol cop; va agafar aquell braç amb una mà, i posant-se'l a la boca, va mossegar-lo amb totes les seves dents.

—Ah! —va dir Kennedy—. Quina bèstia tan horrible! Jo no puc més!

I el guerrer, colpit per una bala al front, va caure d'esquena a terra...

—Anem a cercar més amunt un corrent que se'ns emporti —va dir el doctor—. Aquest espectacle em produeix nàusees.

Però no va partir pas tan de pressa per no veure com la tribu victoriosa, precipitant-se sobre els morts i els ferits, es disputaven aquella carn encara calenta i se n'afartaven àvidament.

—Ecs! —va fer en Joe—. Això és repugnant! (citat per Creus, 1994, p. 17-18)

La literatura juvenil clàssica ha fet del viatge i l'exotisme dos puntals entorn dels quals construir els seus continguts. Les novel·les de Verne transmeten ideologia: l'heroi de les aventures s'identifica sempre amb el colonitzador romàntic, que està per damunt dels salvatges i té un paper civilitzador.

Ho podem comprovar en aquest petit fragment de *Les aventures extraordinàries d'en Massagan*, el personatge creat per Folch i Torres:

Quan es disposava a maniobrar, va veure que acudien a la platja multitud de figuretes, que tenien tot l'aspecte de negres.

—Vaja, ja som al moll del carbó! —va exclamar en Massagran en veure'ls—. Ara vés a saber si aquests individus són bona gent o sí, al contrari, són d'aquells que els agrada la carn blanca.

—La veritat és que tot això ho veig molt negre! A veure; farem una provatura —va pensar en Massagran. I alçant-se dret a la closca de la seva tortuga, els saludà amb les mans, com si fossin antics coneguts.

Quan els negres varen veure allò, es van tirar tots a l'aigua igual que unes granotes, i es van posar a nedar vers en Massagran.

—Ara aquests ximpls s'han pensat que els deia que vinguessin.

En Massagran no les tenia totes, però feia el cor fort.

—Què voleu? —els va dir.

Però vet aquí que tots, en lloc de respondre, obrien la boca ensenyant unes dents més blanques que una rajola de València.

Entretant, els negres nedaven, com si fossin peixos, obrint contínuament la boca.

—Aquesta gent deu tenir gana —va pensar en Massagran; saltant d'una closca a l'altra, anà a buscar la carn d'hipopòtam que portava a remolc. En tallà uns quants bocins i els llançà entre els negres, els quals, més contents que un gos amb un os, van començar a saltar per l'aigua.

Confiat, aleshores va avançar cap a la platja, a poc a poc, per veure de quina manera s'ho prendrien els salvatges. (Folch i Torres, 1989, p. 153-156)

A *Les mines del rei Salomó*, la novel·la d'Henry Haggard, duta diverses vegades al cinema, tot i que probablement la de 1950 sigui la més famosa, protagonitzada per Stewart Granger i Deborah Kerr, els africans apareixen violents, salvatges, covards i supersticiosos i, evidentment, amb tendències caníbals (Shohat i Stam, 2002). També s'hi presenta el mite de la civilització blanca, intel·lectualment i físicament superior, encarnat en el protagonista, Allan Quatermain, caçador d'elefants, en una Àfrica encara salvatge, poblada d'animals exòtics i perillosos.

El mateix passa amb les pel·lícules de Tarzan, un personatge que representa tots els valors positius atribuïts a l'home blanc: fort, àgil, valent i temerari. La intervenció occidental es presenta gairebé com una obligació moral: els negres serien incapaços de sortir-se'n tot sols; no haurien estat capaços de crear ni una cultura, ni una llengua, ni un art, ni una història, ni una religió, ni unes normes socials comparables a les de la vertadera civilització.

De totes les històries de colonització i extermini a l'Àfrica, una de les més sagnants i desconegudes és la del rei Leopold II de Bèlgica, propietari de l'anomenat Estat Lliure del Congo durant 21 anys (de 1885 a 1906, que el va haver de cedir a Bèlgica). Segons Mario Vargas Llosa (2002), Leopold II seria un dels criminals polítics més sanguinaris del segle xx, al costat de Hitler i Stalin. Potser és perquè fou també un extraordinari relacions públiques, capaç de comprar periodistes, polítics i funcionaris per fer creure al món sencer que la seva aventura africana tenia finalitats humanitàries. I, de fet, ho aconseguí: va organitzar conferències i congressos per discutir com portar la civilització i l'evangeli als caníbals africans i fou condecorat per això i considerat un redemptor exemplar de la humanitat.

La realitat, però, era una altra: milions de congoleesos foren sotmesos a una explotació sense mesura per tal de complir les quotes que fixava l'empresa als poblats, a les famílies i als individus, en l'extracció del cautxú i en els lliuraments d'ivori i de resina. L'empresa tenia una organització militar i actuava sense cap mirament amb els seus treballadors, que eren tots els homes, dones i criatures que vivien en el territori. Es treballava sense horaris ni compensacions; als qui no complien les quotes se'ls tallava la mà o el peu. Els poblats morosos eren exterminats i cremats. No hi havia més despesa que la paga dels vigilants: lògicament els beneficis foren enormes. Alguns càlculs parlen de 5 a 8 milions de morts, a l'alçada de l'holocaust nazi.

El 'moro' entre els primitius

L'arribada de molts marroquins ha fet reaparèixer tots els estereotips relacionats amb el *moro*, una imatge que conté elements religiosos, polítics i sexuals, una imatge que és una constant històrica, almenys des del segle VII, a la península ibèrica.

Si acudim a l'etimologia, és ben cert que la paraula *moro* significa simplement habitant de Mauritània, l'antiga província romana del nord d'Àfrica. Seria un terme descriptiu. Però ja sabem que les paraules, totes les paraules, al llarg dels anys es van connotant i l'origen etimològic va quedant en un segon o tercer terme. I aquest és el cas: *moro* és una forma despectiva, negativa i insultant d'anomenar els marroquins. Per això no els agrada i també per això no l'hauríem de dir (passaria semblantment a la paraula *xarnego*). A més d'aquesta càrrega històrica negativa, avui encara s'hi podrien afegir dues connotacions més, totes dues també negatives: la d'immigrant i la de fonamentalista.

No tothom ho veu així, però. El 26 de juliol de 2007 al diari ABC n'hi havia dues mostres. A la pàgina 3, la de més prestigi del diari, hi escriu Serafín Fanjul, catedràtic de la UAM. Explica que un jutge del Vendrell ha condemnat un regidor de l'ajuntament de la ciutat a pagar una multa per dir *moro* a un marroquí. L'articulista no hi està d'acord i escriu:

Busco en el DRAE: "Moro: Natural del África septentrional frontera a España. Por extensión, que profesa la religión islámica" Es decir, pronunciar la voz "moro" no es insultar a nadie sino, simplemente, hablar castellano... ¿Debemos expurgar y purificar toda la literatura española limpiándola de un término tan ofensivo? Pues no vamos a parar... Yo prefiero la llana y sana naturalidad de la palabra "moro", como la mayoría del pueblo español, que sabe muy bien lo que quiere decir el término. Y meta el matiz peyorativo quien guste, yo no. (Fanjul, 2007, p. 3)

Més endavant hi apareix un altre article escrit per Alfonso Rojo. Parla d'Iran i Turquia i acaba amb aquestes paraules:

A quienes sostienen lo contrario, con el argumento de que meter a los turcos en la UE ejercería un efecto benéfico sobre el orbe islámico, sólo resta recordarles que el Corán tiene poco que ver con la Declaración de los Derechos Humanos. (Rojo, 2007, p. 30)

La història pesa molt en aquest cas: el *moro* a l'Edat Mitjana, el musulmà, és el dimoni, l'anticrist (pensem que la religió és el primer marcador d'identitat d'aleshores). Quan són expulsats de la península, el 1492, en acabar l'anomenada Reconquesta (curiós nom per justificar l'expulsió d'uns ciutadans que portaven vuit segles residint en aquest territori) és quan es consolida la imatge que més ha perdurat en el temps. La desqualificació del *moro* inclou diversos aspectes: s'assimila als animals, se l'exclou de la comunitat humana i racional (*treballen com abelles; es reprodueixen com cànalls; són repugnants com les rates; són com els porcs*); se'ls atribueix una sexualitat aberrant i exacerbada (l'harem, la poligàmia i l'homosexualitat són presentats com perversions pròpies de l'islam i d'éssers irracionals); se'ls considera com uns malalts incurables i contagiosos, com una gangrena, com un enemic interior, que cal extirpar per evitar mals majors i purificar el cos social; se'ls acusa de traïdors, de covards, de supersticiosos, d'efeminats, de falsos, de violents; de parlar una llengua cacofònica, de no tenir sentit del gust (pel porc i el vi), de fer pudor, etc.

A l'època colonial es diferencia entre el *moro* amic, servicial i civilitzat, i el *moro* rebel, no de fiar i salvatge. Durant la Guerra Civil, per als republicans, el *moro* era un aliat de feixisme, despietat i cruel; per al franquisme, era un camarada.

Ara, amb la immigració, ressegueixen els mites i estigmes del passat, profundament arrelats en l'imaginari col·lectiu i que només esperen l'ocasió per reaparèixer i

buscar confirmació: el fanatisme religiós, la tendència a l'engany, la brutícia i la falta d'higiene, la incultura, l'amenaça sexual i reproductiva, etc.

Coda final sobre educació

El reconeixement: no hi pot haver convivència sense reconeixement, sense igualtat. Reconèixer que tots som humans, que tots tenim intel·ligència, sentiments i emocions; que tots volem ser feliços i desitgem el millor per a nosaltres i per als nostres fills. Igualtat vol dir que, entre persones, no hi ha superiors i inferiors, racionals i salvatges, moderns i primitius, i que el diàleg només serà possible sobre la base que tots els arguments tenen sentit i lògica, i mereixen ser escoltats.

L'actitud de Paco Candel, d'acollida, d'assertivitat. La por és una mala consellera, l'esperança dóna ales; l'obertura genera complicitats; el tancament, recels, rumors i imaginacions. Tothom s'estima la terra on viu i treballa, i molt especialment, s'estima la terra on han nascut i es fan grans els fills. El país d'origen és una referència més, amb tota probabilitat no pas la més important.

Aprendre a viure junts és justament això, un aprenentatge. Avui les ciutats i les tecnologies faciliten el viure sol, al costat dels altres, però no amb els altres. Fer coses amb els altres, jugar, treballar, fer festa, barallar-se... amb els altres és un pas imprescindible per conèixer-los, per comprovar que és molt més el que es comparteix que el que ens fa diferents.

El paper dels mitjans de comunicació, de les tecnologies de la informació i la comunicació, dels líders d'opinió, de les autoritats... en el manteniment, activació o desactivació dels estereotips i prejudicis envers els altres, que estan latents en la societat, fruit de complicades elaboracions. Les paraules són potents, igual que les imatges, i cal aprendre a ser crítics i demanar comptes als qui en fan un mal ús.

La necessitat d'autoanalitzar-nos: com més anys hàgim anat a escola, més ens haurem impregnat de la mentalitat etnocèntrica, de la supremacia occidental; més probable és que creiem que la civilització som nosaltres i que el nostre deure moral és fer-la arribar als altres. Què sabem d'Àfrica? I d'Àsia? Coneixem algun filòsof o científic o arquitecte d'aquests continents? Si no revisem tot aquest pòsit, el més probable és que el transmetem, amb la millor de les intencions, als nostres fills i alumnes.

L'art, la literatura i el cinema són fills del seu temps i per això reproduïen el que es considera de sentit comú, el pensament que s'ha anat elaborant per part de qui té poder per fer-ho. Hem de llegir els clàssics, hem de visionar els clàssics, però ho hem de fer com a mínim amb un doble ull: el de clau estètica i el de la crítica cultural.

Finalment, educar és transmetre cultura. El cànon educatiu actual és profundament parcial, poc representatiu, esbiaixat i etnocèntric; classista, sexista, racista i homòfob. És poc útil per a la vida quotidiana i serveix poc per comprendre el món. Ens caldrà revisar-lo profundament i reconstruir-lo sobre unes noves bases més científiques, més funcionals i més justes⁵.

(5) I per fer-ho, ja comptem amb força bibliografia de qualitat. Sense més ànim que exemplificar-ho, vet aquí tres referències concretes: E. Coelho, *Ensenyar i aprendre en escoles multiculturals. Una aproximació integrada*. Barcelona, ICE/UB- Horsori, 2005; G. Jover, *Un món per llegir. Educació, adolescents i literatura*. Barcelona, Rosa Sensat, 2007; X. Lluch, *Plural. Educació intercultural 12/16*. València, Tàndem, 1999.

Referències

- Bessis, S. (2002) *Occidente y los otros. Historia de una supremacía*. Madrid, Alianza.
- Cabré, A. (2007) «Les onades migratòries en el sistema català de reproducció», a *Les onades immigratòries en la Catalunya contemporània*. Barcelona, Fundació Lluís Carulla, p. 11-17.
- Candel, F. (1964) *Els altres catalans*. Barcelona, Edicions 62.
- Candel, F.; Cuenca, J.M. (2001) *Els altres catalans del segle XXI*. Barcelona, Planeta.
- Cercle d'Economia (2003) *La immigració: factor de desenvolupament econòmic i repte a la cohesió social*. Barcelona, Cercle d'Economia.
- Creus, J. (1994) *Vers una educació intercultural*. Barcelona, Barcanova.
- El Hachmi, N. (2008) *L'últim patriarca*. Barcelona, Planeta.
- Fanjul, S. «Moro». *ABC* (16 de juliol de 2007), p. 3.
- Folch i Torres, J.M. (1989) *Les aventures extraordinàries d'en Massagran*. Barcelona, Casals.
- Gili, A. (2005) «Imatges en blanc i negre» a Gargallo, E. i Gili, A. (Coords.), *Àfrica en l'imaginari occidental. Els mites europeus sobre Àfrica*. València, Universitat de València, p. 93-107.
- Herrera, J. «Reinventar Occidente». *ABC* (6 de juliol de 2007), p. 36.
- Huntington, S.P. (2004) «¿Xoc de civilitzacions?». *Idees*, 23-24, p. 16-37.
- Mateo, J.L. (1997) *El «moro» entre los primitivos. El caso del Protectorado español en Marruecos*. Barcelona, Fundació la Caixa.
- Moyano, N. (2007) «Zoos humans. Exhibicions etnogràfiques a Espanya, 1887-1929», *L'Avenç*, 330, p. 44-50.
- Nagel, K.J. (2003) «¿Per què és tan difícil la construcció d'una identitat política i cultural europea?». *Idees*, 20, p. 49-53.
- Osborne, R. (2007) *Civilización. Una historia crítica del mundo occidental*. Barcelona, Crítica.
- Rojo, A. «Moros en la costa». *ABC* (16 de juliol de 2007), p. 30.
- Scheurmann, E. (1988) *Els Papalagi: els homes blancs. Discursos de Tuiavii de Tiavea, cabdill samoà*. Barcelona, Integral.
- Shohat, E.; Stam, R. (2002) *Multiculturalismo, cine y medios de comunicación*. Barcelona, Paidós.
- Vandellós, J. A. (1935) *Catalunya, poble decadent*. Barcelona, Edicions 62, 1985.
- Vargas Llosa, M. (2002) «Pròleg», a Hochschild, A. *El fantasma del rey Leopoldo. Codicia, terror y heroísmo en el África colonial*. Barcelona, Península.

Extranjeros, bárbaros, extraños... los otros y nosotros en Cataluña

Resumen: La inmigración en Cataluña ha sido una constante en su historia y ha sido analizada desde distintas perspectivas e intereses. La caracterización de los otros pueblos como atrasados y subdesarrollados se ha abierto paso al menos desde el Renacimiento. Podría decirse, pues, que el racismo está en la misma base de la cultura occidental, lo que provoca que las relaciones con los otros estén impregnadas de este lastre etnocéntrico y peyorativo. Por todo ello es necesario revisar el canon del currículum escolar y reconstruirlo sobre nuevas bases.

Palabras clave: inmigración, Cataluña, Occidente, racismo, historia

Étrangers, barbares, métèques... Les autres et nous-mêmes en Catalogne

Résumé: L'immigration en Catalogne a été une constante au fil de l'histoire, et elle a été analysée dans des optiques et avec des intérêts différents. La caractérisation des autres peuples comme arriérés ou sous-développés s'est petit à petit configurée en Occident au moins depuis la Renaissance. On pourrait dire que le racisme est à la base de la culture occidentale et cela fait que les relations avec les autres soient imprégnées de cette charge ethnocentrique et péjorative. C'est la raison pour laquelle il est nécessaire de réviser le canon des programmes scolaires et de les reconstruire sur de nouvelles bases.

Mots-clés: immigration, Catalogne, Occident, racisme, histoire

Foreigners, barbarians, strangers... The other and us in Catalonia

Abstract: Immigration has been constant in Catalonia throughout its history, and has been analysed from different standpoints and for different interests. Other peoples have been characterized as backward or underdeveloped in the Western world at least since the Renaissance. We could say racism is at the basis of Western culture, and this has meant that our relations with others carry ethnocentric and pejorative connotations. For this reason, it is necessary to revise the canon and curriculum in schools and rebuild them on a new basis.

Key words: immigration, Catalonia, Western world, racism, history